

“Laten we proberen communist te zijn zoals Mallarmé”: Alain Badiou over politiek, kunst en poëzie

JOOST DE BLOOIS

1. Voor een uitgebreide inleiding in Badiou's kunsttheorie en een selectie van diens teksten omtrent kunst, zie Joost de Bloois en Ernst van den Hemel, eds. *Alain Badiou. Inesthetiek: filosofie, kunst, politiek*, (Amsterdam: Octavo, 2012).

Alain Badiou: het communisme in de kunst?

De Franse filosoof Alain Badiou (Rabat 1937) schuwt de grote woorden niet. In zijn werk nemen termen als ‘waarheid,’ ‘subject’ en ‘dialectiek’ een centrale plek in: stuk voor stuk begrippen waarvan we dachten allang afscheid genomen te hebben, en die in postmoderne oren een beetje verdacht of vies klinken. Wanneer Badiou het over kunst heeft, lijkt hij het nog bonter te willen maken. Naast een schijnbaar schaamteloze voorkeur voor de artistieke canon (in zijn werk bestudeert Badiou, vrijwel uitsluitend Westerse en mannelijke kunstenaars als Wagner, Mallarmé, Beckett of Rimbaud), spreekt hij, nog schaamtelozer, over ‘grote kunst’ en als goed communist over ‘kunst voor de massa.’¹ Op politiek vlak tenslotte verwerpt Badiou resoluut de parlementaire democratie ten faveure van de Idee van het communisme, predikt hij de dictatuur van het ‘ware’ en citeert instemmend Mao Zedong (*Le réveil de l'histoire* 101). Alain Badiou, kortom, is een provocatief denker, zonder overigens een provocateur te zijn: het werk van Badiou is even complex als coherent en bestaat zeker niet uit gemakkelijke riedels.

Zoals we direct zullen zien, is het denken van Badiou een uitgesproken *politiek* denken. Badiou plaatst zijn filosofie onder auspiciën van de radicaal-emancipatoire politiek. De naam voor die politiek was lange tijd *communisme*. De centrale vraag van Badiou's denken luidt dan ook: hoe na de implosie van het staats- en partijcommunisme de Idee van het communisme opnieuw vorm te geven? Badiou is de laatste om de ontsporingen van het twintigste-eeuwse communisme te ontkennen, maar wijst vooreerst op de tragiek hiervan. Het staatscommunisme was volgens Badiou een *contradictio in terminis*: geen enkel emancipatoir project kan samenvallen met de staat (met haar onvermijdelijke hiërarchie, met haar eis om de reële volkssoevereiniteit over te dragen aan een heersende klasse enzovoort). Het twintigste-eeuwse staatscommunisme heeft in feite het communisme, als de radicaal-emancipatoire eis tot gelijkheid, verstikt. Het is precies die eis die, aldus Badiou, de motor vormt achter ieder daadwerkelijk emancipatoir politiek project; of beter nog: achter ieder daadwerkelijk *politiek* project. Politiek is, in het denken van Badiou, allesbehalve een kwestie van *bestuur* (of erger nog: management): de politiek is niet *herleidbaar* tot de economie. Noch is zij een kwestie van *vertegenwoordiging* (alsof de politiek louter toeziet op proportionele representatie van bestaande sociale groepen). Badiou onderstreept juist de autonomie van de politiek, haar fundamentele onherleidbaarheid: politiek is de constitutie van een collectief subject dat zich in haar handelen en denken consistentie verleent. Politiek is dus niet zozeer het beheer van de status quo, maar in tegendeel de breuk met de status quo (of de staat, zoals Badiou het noemt: de rol van de Staat is immer precies de handhaving van bestaande belangen). Die breuk is wat Badiou 'het evenement' (*l'événement*) noemt. De Franse Revolutie, de Commune van Parijs of Mei 68 zijn voorbeelden van dergelijke evenementen. Politiek is het verschijnen van een collectief subject dat de drager is van een emancipatoir Idee. Dat wil zeggen, de Idee is hier allesbehalve een vooraf bepaalde doctrine. De politieke Idee is juist niet te herleiden tot de status quo, zij verschijnt in het evenement. Omdat zij radicaal autonoom is, spreekt Badiou van een 'waarheid'. Politiek is dan ook een *waarheidsprocedure*: politiek is, in het spoor van het evenement, de waarheid van het evenement consistent maken (haar vorm te geven), precies door, trouw aan het evenement, te handelen en denken (of beter: handelend te denken en denkend te handelen). Vandaar de cruciale rol van het subject in Badiou: het subject is het subject van de waarheidsprocedure, de drager van de Idee. Het subject bestaat dus evenmin voorafgaand aan het evenement; subjectiviteit

is evenzeer een procedure: het politieke subject kan nooit vertrekken vanuit een bestaande identiteit (zoals de Hardwerkende Nederlander), maar verkrijgt zijn vorm in een voortdurend proces in zijn trouw aan een evenement dat in aanzet, als breuk met de status quo, radicaal vreemd is aan bestaande identiteitsvormen. Badiou's denken is een denken van het verschijnen van het onherleidbare nieuwe. Juist omwille van die onherleidbaarheid spreekt Badiou tevens van de *universaliteit* ervan: omdat zij geen enkele vooraf bepaalde (bijvoorbeeld sociale, seksuele of religieuze) identiteit veronderstelt, kan *iedereen* deelhebben aan de politieke waarheidsprocedure. Het is precies deze universaliteit *als radicale gelijkheid* die maakt dat, volgens Badiou, een iedere daadwerkelijk emancipatoire politiek *communistisch* is. Badiou verwerpt dan ook, met veel polemisch wapengekletter, de anti-communistische consensus die de Westerse kritische theorie vanaf grofweg 1980 in haar greep houdt. De gelijkstelling tussen de wandaden van het twintigste-eeuwse staatscommunisme en het communisme als emancipatoir Idee betekent in feite de liquidatie van de mogelijkheid van emancipatoire politiek (en zelfs politiek *tout court*), en laat ons slechts de opvatting van politiek als het beheer van de status quo – een opvatting die gestoeld is op de *de facto* aanvaarding van de onvermijdelijkheid van de Westerse, kapitalistische en parlementair-democratische hegemonie.

Badiou biedt zeker geen recept voor een emancipatoire politiek. In tegendeel, de filosofie – ook de radicaal-politieke filosofie – komt altijd op de tweede plaats: denken gebeurt in het spoor van het evenement, en is altijd een poging om de betekenis van het evenement consistentie te geven. Het denken is altijd *voorwaardelijk*, het wordt in beweging gezet door het evenement. Zoals we nog zullen zien, onderstreept Badiou meermaals de *événements* van Mei 68 als de conditie van zijn eigen denken. We kunnen Mei 68 als mogelijkheidsvoorwaarde voor Badiou's denken op twee manieren uitleggen. Enerzijds toont de alliantie tussen intellectuelen en arbeiders *tijdens* Mei 68 Badiou dat het denken onder de aanvuring van het reële plaatsvindt. Anderzijds probeert Badiou vooral *in het spoor* van Mei 68 te denken: hij vraagt zich af welk radicaal nieuw politiek project in het evenement Mei 68 besloten lag, en vooral hoe dit project open te houden, te blijven denken in tijden van politieke 'restauratie' (van het herstel van de status quo, de terugkeer en consolidatie van oude klassenverschillen, cultureel conservatisme enzovoort). In zekere zin biedt Badiou een minimalistische politieke filosofie: hoe de mogelijkheid de emancipatoire politiek te denken levend te houden na de implosie van het

2. Zie Staal, Jonas, "Vrijdenkersruimte vervolgd," *Joop.nl* (Sept. 2012): online, Internet, Sept. 2012. Beschikbaar: http://www.joop.nl/opinies/detail/artikel/16011_vrijdenkersruimte_vervolgd/.

twintigste-eeuwse communisme (als staatsvorm, maar vooral ook als emancipatoir denkraam)? Hoe te blijven denken in afwezigheid van de emancipatoire politiek, die voor Badiou niets meer of minder dan *dé* politiek is? Hoe zich rekenschap te geven van het zwarte gat van de daadwerkelijke politiek, zonder door dit gat opgeslokt te worden?

Badiou's denken over kunst vertrekt vanuit deze, tegelijkertijd melancholisch en optimistisch stemmende vragen, en biedt daardoor een productief tegenwicht tegen een aantal problematische aannames omtrent de betekenis van hedendaagse 'politieke kunst.' Badiou stelt de vraag naar de mogelijkheid van politieke kunst vandaag met nadruk *als vraag* – een vraag die niet bij voorbaat een bevestigend antwoord krijgt. Het is juist de onvoorwaardelijkheid van de politieke betekenis van kunst die de premisse van de huidige kunsttheorie en -praktijk vormt. Ten grondslag aan de hedendaagse (politieke) kunst ligt een constitutieve paradox, waarvan de logica ongeveer als volgt luidt. Na het finale uitdoven van de avant-garde, midden jaren zeventig, heeft de kunst de balans van de fundamentele verknoping van de moderne kunst en de politiek opgemaakt, en het inherente risico van die verknoping vastgesteld: de onderschikking van de esthetische aan de politieke daad, het verlies van de autonomie van de kunst. De kunst is echter niet minder doordrongen van de tegenstrijdigheid van die constatering: dat wat we 'moderne kunst' noemen heeft zich altijd gedefinieerd in haar verknoottheid met de politiek – deze verknoottheid opgeven zou in feite de opgave van het project van de moderne kunst inhouden (met haar dubbele helix van politieke en esthetische vernieuwing). De

hedendaagse kunst vormt dan ook een curieus monstrum: zij veronderstelt een *politieke kunst zonder politiek*. Dat wil zeggen, de hedendaagse kunst is allesbehalve a-politiek. Zij heeft juist de vlucht naar voren genomen door a priori kunst en politiek gelijk te stellen. Het avant-gardistische, twintigste-eeuwse, *gedeelde project* van de kunst en de emancipatoire politiek heeft, in de theorie en praktijk van de hedendaagse kunst, plaats gemaakt voor de veronderstelde ontologische equivalentie tussen kunst en politiek. De veronderstelling dat kunst altijd al politiek is, dient er juist toe de reële politiek buiten de deur van de kunst te houden. Als *Ersatz* voor de politiek, is de kunst de politiek altijd al één stap voor, en blijft zo uit de klauwen van de reële politiek. Zoals de Nederlandse kunstenaar Jonas Staal (die zich in zijn praktijk overigens deels beroept op Badiou) het recentelijk stelde: “kunst is politieker dan de politiek.”² Echter, die uitspraak is vooraleerst gestoeld op het feit dat (politieke) kunst vandaag kunst is *in de afwezigheid* van de reële emancipatoire politiek. Vanuit Badiou kunnen we dan ook stellen dat de emancipatoire politiek als mogelijksvoorwaarde voor daadwerkelijk politieke kunst – dat wil zeggen, kunst die de utopische verbeelding overstijgt – vooralsnog ontbreekt: het is juist de (voorlopige) afwezigheid van een radicaal-emancipatoir project die de conditie van de hedendaagse kunst vormt, en die haar ‘politieke’ betekenis ernstig bemoeilijkt, hoe radicaal haar gestes ook mogen zijn.

Badiou’s kunsttheorie moet zodoende tegenover een aantal fundamentele aannames uit de hedendaagse kunst geplaatst worden. Allereerst stelt Badiou onomwonden dat de kunstenaar niet zonder meer een politiek subject is. Integendeel, de kunstenaar als handelend politiek subject is noch de garantie voor daadwerkelijk politieke *kunst*, noch een daadwerkelijk *politiek* subject. Cruciaal in Badiou’s werk is het onderscheid tussen de verschillende waarheidsprocedures kunst, politiek, wetenschap en liefde. Juist omdat kunst en politiek beide waarheden produceren, kunnen zij niet tot elkaar herleid worden of domweg samenvallen. Badiou’s denken staat de ontologische equivalentie tussen kunst en politiek niet toe. Dit betekent echter geenszins dat Badiou een a-politieke of idealistische kunst bepleit. Hij verwerpt de onnozele tegenstelling (politieke) daad versus artistieke verbeelding (het is op precies die tegenstelling dat de reactionaire, of neo-liberale, afwijzing van de kunst is gebaseerd). Zoals we al zagen, staat juist de slechting van het onderscheid tussen denken (of verbeelden) en handelen centraal in Badiou’s werk: het politieke subject wordt de drager van een Idee waaraan het tegelijkertijd al handelend consistentie geeft. Maar de verknoping tussen denken en handelen

3. Zie bijvoorbeeld het jongste nummer van OPEN #23 *Autonomy: New Forms of Freedom and Independence in Art and Culture*, (Rotterdam, NAI Publishers, 2012)

functioneert slechts binnen een emancipatoir project, in het spoor van het reële evenement. De kunstenaar is dus zeker niet de ingenieur van het evenement, noch is de kunst een laboratorium voor het politieke experiment. De microcosmos van de politieke kunst wordt niet zonder meer weerspiegelt in de macrocosmos van de politiek. De kunst is politiek *als kunst*, niet als plaatsvervangende politiek. De kunst maakt het reële *voorstelbaar, denkbaar* met de middelen van de kunst. Dat verschilt fundamenteel van de *representatie* of mise-en-scène van de politieke utopie (of de bevraging van de politieke werkelijkheid in het artistiek onderzoek). Kunst maakt het radicaal nieuwe denkbaar, maakt dat wat niet meetelde in de status quo (en dat juist daarom diezelfde status quo kan doorbreken) voorstelbaar. De politieke kracht van de kunst ligt zodoende besloten in het feit dat zij, altijd als kunst, het reële (dat buiten de symbolische orde van de status quo valt) denkbaar maakt, en zodoende verknoopt kan raken met de emancipatoire politiek. Het is de passie voor het reële die volgens Badiou de drijvende kracht vormde achter de twintigste-eeuwse avant-garde. In *Le Siècle* schrijft hij: de artistieke avant-garde uit de voorbije eeuw wordt gekarakteriseerd door hun bereidheid “het beeld op te offeren opdat het reële eindelijk in de artistieke handeling verschijnt” (“Avant-Gardes” 186); hét grote avant-gardeproject was de onttrekking aan het beeld. Badiou’s reflecties op de avant-garde zijn dubbelzinnig: enerzijds toont de avant-garde bij uitstek de werking en politieke reikwijdte van kunst; anderzijds onderstreept Badiou dat het twintigste-eeuwse avant-garde project haar verzadigingspunt allang bereikt heeft: een heropleving van het iconoclasmе, de artistieke zelfkritiek en de nadrukkelijk

programmatische politiek van de avant-garde zijn voor het heden even onmogelijk als onwenselijk. Wat de avant-garde ons leert is hoezeer kunst, als waarheidsprocedure, in het domein van de vorm de breuk inhoudt met de geldende consensus omtrent de definitie van kunst. De avant-garde toont dat 'de ontologische kwestie van de moderne kunst' het heden is (De Bloois en Van den Hemel 88). Kunst verknoopt zich met politiek doordat beide "de constructie van een heden" vormen ("Avant-Gardes" 197). De vraag die de avant-garde zich mét de politiek stelt, luidt: hoe kan het reële "de scheppende kracht van een denken aansteken?" ("Avant-Gardes" 200).

Badiou stelt dat, na het uitdoven van de avant-garde, de hedendaagse kunst zich in een overgangsperiode bevindt. Hij vergelijkt de hedendaagse kunst met die van de achttiende eeuw: een kunst die haar affirmerende kracht verloren heeft, en zich ophoudt in de stilte voor de storm (Badiou en Tarby 93). Hij stelt vast dat de Idee van kunst als kritiek, in de overgang naar de eenentwintigste eeuw, is uitgemond in de steriele herhaling van deconstructie, kritiek en negatie. Hij pleit dan ook voor een hernieuwde affirmatieve modaliteit van de kunst. Badiou ziet reeds een affirmatieve kunst die probeert om flarden van het reële tot vorm te maken, te formaliseren in de complexe betekenis die Badiou aan dit woord geeft: abstraheren, purifiëren, vormgeven. Affirmatie is altijd een samenspel van verwondering én coherentie; affirmatieve kunst laat het nieuwe, het onverwachte bestaan door het te voorzien van samenhang en consistentie (Badiou en Tarby 102). De Idee van kunst gaat hand in hand met de Idee van politiek: het is hun gedeelde radicaal-emancipatoire karakter dat de voorwaarde vormt voor hun ineenvlechting. Vanuit Badiou kunnen we dan ook stellen dat de heropleving van het begrip 'autonomie' in de hedendaagse kunsttheorie³ funest is voor de mogelijkheid, hoe complex en wellicht bescheiden ook, van daadwerkelijk 'politieke kunst.' Wil de kunst een politieke betekenis verkrijgen, dan dient zij allereerst de moed te hebben de verknoping tussen kunst en politiek, en de mogelijke onderschikking van de kunst aan de politiek, niet als een aberratie te zien, maar de mogelijkheidsvoorwaarde voor haar politieke betekenis.

Badiou's inesthetiek: kunst, filosofie en waarheid

Badiou's denken over de politieke betekenis van kunst kan niet los gezien worden van zijn opvattingen omtrent de relatie tussen kunst en filosofie, en de taak van de filosofie in het algemeen (die op haar beurt weer niet los te zien is van Badiou's begrip van politiek en het politiek handelen dat daaruit moet voortvloeien: al die zaken zullen hier dus door elkaar lopen).

Om te beginnen, om het meteen maar lastig te maken, verwerpt Badiou de traditionele kunstfilosofie of esthetiek. In zijn, enigszins ironisch getitelde *Petit manuel d'inesshétique* ('het zakboek voor de inesthetiek', naar voorbeeld wellicht van Mao's Rode Boekje...), stelt Badiou dat de traditionele verhouding van de filosofie ten opzichte van de kunst die van de Meester en de hysteric is: de filosofie dwingt de hysterische kunst haar waarheid te spreken. "Zeg me wie ik ben!", laat de filosofie de kunst vragen, opdat ik, de Meester-filosoof, eens te meer, de waarheid kan belichamen (De Bloois en Van den Hemel III). Badiou verwerpt deze feitelijke instrumentalisering van de kunst door de filosofie. De filosofie is niet zozeer geïnteresseerd in de waarheid van de kunst, maar vooraleerst in haar eigen waarheid. Door de waarheid van, of *in*, de kunst te vinden, vindt de filosofie in de eerste plaats haar eigen waarheid. Volgens Badiou licht deze instrumentalisering ten grondslag aan de kunstfilosofie, die in vijfentwintig eeuwen niet wezenlijk veranderd is. Badiou onderscheidt drie schema's in de verhouding kunst-filosofie die ook vandaag nog opgang doen (de schema's staan voor Badiou niet in chronologische volgorde en kunnen overlappen). 1. Het *didactische* schema, waarin de waarheid van de kunst 'onder toezicht' van de filosofie staat. Denk aan Plato's afwijzing van de dichtkunst, maar ook aan bijvoorbeeld klassiek Marxistische kunstopvattingen. 2. Het *klassieke* schema, waarin de kunst louter gedacht wordt in termen van waarachtigheid en waarin de rol van de kunst niet zozeer het vertolken van de waarheid is, maar eerder een therapeutische: het belang van de kunst schuilt in haar effecten. Denk bijvoorbeeld aan Aristoteles' begrippen *mimesis* en *catharsis*. 3. Tenslotte, het *romantische* schema, waarin *slechts de kunst aanspraak kan maken op de waarheid*. Daar waar de filosofie tekort schiet, belichaamt de kunst de waarheid. Oneerbiediger gezegd: de filosofie *outsourced* haar waarheidsclaims naar de kunst. Het romantische schema vinden we niet alleen in Duitse denkers als Novalis, Hegel of Schelling, maar ook in het spoor van Nietzsche en Heidegger, in het Franse poststructuralisme van Derrida of Lacoue-Labarthe. Simpel gezegd, zijn deze schema's voor Badiou alle drie een mislukking gebleken, of zoals Badiou het noemt, ze zijn 'verzadigd' geraakt (niet in de laatste plaats omdat zij steeds in hetzelfde hysterische kringetje blijven rondtollen). Het didactische schema is stukgelopen in de twintigste-eeuwse revolutionaire experimenten; het klassieke omdat het van de kunst een instrument in de handen van therapeuten maakt; het romantische omdat het, zoals in het geval van Heidegger of Derrida, de kunst reduceert tot *louter belofte*, een belofte van een 'andere' waarheid die

nooit waargemaakt kan en mag worden, en niet zelden de kunst het, voor Badiou uiterst suspecte, domein van de theologie binnenloodst. In alle gevallen, zegt Badiou, wordt hier *over* kunst nagedacht, *namens* kunst, met *gebruikmaking* van de kunst, maar nooit met de kunst zelf (nooit aan de zijde van de kunst, zogezegd).

Badiou keert de zaken dan ook om. Hij verwerpt de hysterische opvatting van de filosofie als *producent van de waarheid* (die de omweg via de kunst gebruikt om haar eigen waarheidsclaims te bevestigen). De filosofie, zo stelt Badiou, is allesbehalve autonoom: zij heeft haar mogelijkheidsvoorwaarden, of zoals hij het noemt: haar *condities*. De filosofie bestaat slechts onder voorwaarde: zij brengt niet zozeer haar eigen waarheden voort, maar beperkt zich tot het identificeren van wat Badiou 'waarheidsprocedures' noemt. Zoals we al even zagen, zijn er volgens Badiou vier waarheidsprocedures: wetenschap, liefde, politiek en kunst. De waarheid, zelfs niet als 'andere waarheid' of 'anti-waarheid,' is geenszins het geprivilegieerde domein van de filosofie. In tegendeel, de filosoof past slechts nederigheid: de waarheid is het exclusieve domein van de vier waarheidsprocedures en er kan geen sprake zijn van de romantische of (post-)Heideggeriaanse valse wederkerigheid waarbij de waarheid van de kunst altijd weer terugvoert naar de filosofie 'zelf' als monopolist van die waarheid. De filosoof is de vriend of de minnaar *van* de waarheid: hij 'hecht' zich aan de waarheid, zegt Badiou, maar brengt haar geenszins voort. Wat bedoelt Badiou dan met de – toegegeven: nogal beladen – term 'waarheid?' 'Waarheid' is volgens hem nooit vooraf gegeven om simpelweg 'ontdekt' te worden. In Badiou is de waarheid noch het verborgene dat aan het licht gebracht moet worden, noch de immer onbereikbare en onbenoembare *Un-verborgenheit*, *différance* of Ander met-een-hoofdletter-A (de waarheid als duistere spiegel...). Waarheid is *immanent*, dat wil zeggen: niet te herleiden tot dat wat aan haar voorafgaat. Waarheid is ongebonden: zij vormt een *breuk* met het voorafgaande, met de status quo; en het is precies omdat zij een breuk vormt met de status quo, omdat zij het *volstrekt nieuwe* doet verschijnen, dat waarheid volgens Badiou *universeel* is: er zijn geen voorwaarden om deel te hebben aan de waarheid. Waarheid is zodoende een *procedure*. De waarheid is niet iets dat domweg kan worden afgevinkt: waarheid *genereert*. Bijvoorbeeld, de axioma's van Copernicus of Einstein vormen een breuk met de status quo, een radicale breuk met een heel wereldbeeld. Zij vormen een gebeurtenis waarvan de gevolgen in feite het *voortbestaan van de status quo onmogelijk maken*. De waarheid is *dwingend*, daarom wordt zij ook zo vaak met geweld de kop ingedrukt.

Badiou spreekt van waarheids*procedures* juist omdat het evenement een nieuw paradigma, of zoals Badiou het noemt, een nieuwe Idee laat bestaan: waarheid *genereert* nieuwe concepten en theorieën, nieuwe manieren om de wereld te denken en te ervaren (kortom, *nieuwe werelden*). Tegen de poststructuralistische fetisj van het verschil en de vluchtlijn, vraagt Badiou zich af: *hoe de waarheid te laten voortduren?* En, wellicht hét cruciale element van Badiou's nieuwe waarheidsdenken: waarheid genereert een nieuw *subject*. Het moderne, Copernicaanse subject is een fundamenteel ander subject dan dat wat voorafging omdat het de *drager* is van een waarheid. Politiek is voor Badiou eenzelfde waarheidsprocedure. De Franse revolutie, de Parijse Commune van 1871 of Mei 68, zijn volgens Badiou eveneens gebeurtenissen, radicale breuken met de status quo, die waarheidsprocedures vormen. De Idee van het communisme genereert concepten als vrijheid, gelijkheid en broederschap. De Idee van het communisme genereert een subject dat *generiek* is precies omdat het *onvoorwaardelijk* is; een kwestie van *take it or leave it*: het politieke subject is hier *universeel* omdat het vertrekt vanuit een *radicale gelijkheid* ten opzichte van de waarheid.

Als waarheidsprocedure heeft de kunst de filosofie in het geheel niet nodig. De waarheid die de kunst genereert is immanent aan de kunst. De kunst hoeft noch onder toezicht van de filosofie te staan; noch, al even paternalistisch, gedacht te worden als het 'supplement' van de filosofie. Dat wil zeggen, als de plek waar het filosofisch tekort alsnog gecompenseerd kan worden, als de voortzetting van de filosofie met andere middelen. Als waarheidsprocedure is de kunst *singulier*: de waarheid van de kunst is niet die van de politiek, de wetenschap of de liefde. Als er een relatie bestaat tussen kunst en filosofie is dat volgens Badiou, met klem, géén gedeelde waarheid (zelfs niet als 'negatieve' andere waarheid). Nogmaals, de filosofie genereert geen waarheid (zij is altijd voorwaardelijk, zonder 'eigenheid'). Zoals Badiou zegt in zijn *Petit manuel d'esthétique*, de filosofie is hooguit een hoerenmadam die waarheden met elkaar in contact brengt: zij profiteert van de waarheidsprocedures die het heel goed zonder de filosofie afkunnen. Vandaar dat Badiou geen esthetiek voorstelt, maar een *inesthetiek*: een denken met de kunst, *naar aanleiding van* de kunst, zonder dat het die kunst vooraf een rol toekent, zelfs niet de valse glansrol van het 'andere' dat altijd weer het ware, zij het verborgen, domein van de filosofie blijkt te zijn. Of zoals Badiou het stelt: het gaat erom het bestaan van de kunst te ontmoeten. Niet om namens of voor, of in plaats van de kunst te denken.

Badiou breekt dan ook resoluut met de aanname dat louter de filosofie denkt, en dat bijgevolg de kunst het domein is van het affect, van de subversieve verstoring van het utilitaire denken enzovoort. De inesthetiek, zo zegt Badiou, probeert 'een gedachte te denken' (waarmee hij zegt dat de filosofie altijd een afgeleide vorm van denken is). Denken is bij Badiou geen separate onderneming. Hij verwerpt de scheiding 'praktijk' versus 'denken' (die nog duidelijk aan het werk is in de notie van literatuur als het andere, waarbij de literatuur altijd de affectieve, subversieve *praktijk* blijkt, zelfs bij een scherpzinnig lezer als Derrida). Voor Badiou denken kunst, politiek of liefde evengoed. De Idee van het communisme is niet geboren op de schrijftafel, de radicale gelijkheidsgedachte wordt gedragen door een (collectief) subject dat tegelijkertijd geconstitueerd wordt door die gedachte (zoals de *sans culottes* tijdens de Franse Revolutie of de Communards uit 1871). Denken is voor Badiou altijd voorwaardelijk: we denken altijd onder de condities van het evenement. In Badiou's eigen biografie is dat de *politieke* gebeurtenis Mei 68. Badiou is geen filosoof die probeert Mei 68 te vangen in zijn filosofisch begrippenapparaat, maar – omgekeerd – die zich afvraagt 'welk denken is door Mei 68 in werking gezet?' Zo ook denkt de kunst: het kunstwerk is volgens Badiou een subject dat tegelijkertijd een waarheid draagt en erdoor geconstitueerd wordt. Net als het politieke subject is het kunstwerk als het ware een *eindig fragment van een waarheid*: 'subject' staat hier niet voor individu of de eigennaam. Evenals de politiek, de wetenschap of de liefde kent de kunst evenementen. Zo opent het 'evenement-Schönberg' de waarheidsprocedure van de seriële muziek, die wordt gedragen door subjecten als Arnold Schönberg's *Pierrot Lunaire* of Alban Berg's *Wozzeck*. Deze werken vormen samen een *artistieke configuratie*. Het is deze artistieke configuratie die door de inesthetiek als waarheid geïdentificeerd kan worden, en die dus niet te verwarren is met zoiets als een 'school' of 'genre': de waarheidsprocedure is niet domweg een kwestie van chronologie. In de moderne literatuur kunnen we spreken van het evenement-Rimbaud of het evenement-Mallarmé dat het startschot vormt van een artistieke configuratie waarvan de werken van James Joyce of Samuel Beckett de subjecten vormen (en die dus niet samenvalt met de historische beweging die wij 'modernisme' noemen).

Cruciaal in Badiou is dat de artistieke waarheidsprocedure radicaal generiek is: *zij is tot iedereen gericht*. Het evenement-Schönberg is niet zozeer de uitdrukking van het genie van het individu Arnold Schönberg, maar de opening naar een waarheidsprocedure waarin iedereen deel kan nemen, waarvan de subjecten uitsluitend in de procedure

4. Zie Alain Badiou, "L'âge des poètes" in *Manifeste pour la philosophie*, (Paris: Éditions du Seuil, 1989). Zie ook Alain Badiou, "Que pense le poème?" in Roger Pol-Droit, ed., *L'Art est-il une connaissance?* (Paris, Le Monde Éditions, 1993).

geconstitueerd worden. We zouden dit het *communisme in de kunst* kunnen noemen: als waarheidsprocedure impliceert de kunst radicale gelijkheid. De artistieke procedure volgens Badiou staat zodoende lijnrecht tegenover de (post-)romantische of (post-)Heideggeriaanse opvatting die van de literatuur tot onderwerp van een *geprivilegieerde* ervaring maakt: een ervaring van het verborgene, de crypte of juist de *Lichtung*, de epifanie, de *Gelassenheit* – stuk voor stuk uitzonderlijke ervaringen van een uitzonderlijk subject (en die niet zelden leiden tot het pathos à la Maurice Blanchot van het teruggetrokken schrijvende individu dat een, zij het in stilte, even heroïsch als eenzaam gevecht met het onzegbare voert). Voor Badiou is een dergelijke kunstopvatting niet alleen, zogezegd, in strijd met de waarheid, zij is, juist daarom, politiek suspect want *anti-universeel*, zoekend naar uitsluiting en verschil; *zij eigent zich het denken toe*. Daarentegen pleit Badiou voor wat hij 'massakunst' noemt. Dit is allesbehalve gemakkelijke kunst, maar wel kunst die een universeel appel op het denken doet (Badiou citeert met instemming Mao: "alleen de massa's denken"). Het mag dan ook geen verbazing wekken dat Badiou allergisch is voor de, wederom post-romantische of post-structuralistische, *verschuiving van het politieke naar de kunst* onder het mom van de transgressie of de prefiguratie (literatuur als 'voor-stelling' van de komende democratie en/of gemeenschap à la Derrida, Spivak of Nancy). Hier wordt de literatuur ingezet als *Ersatz* voor de politiek, een beweging die funest is voor zowel het daadwerkelijke politieke potentieel van de literatuur als de politiek die haar onmacht in feite uitbesteedt aan de kunst. Bovendien is ook hier de filosofie voornamelijk weer met zichzelf

in gesprek: de literatuur als *Ersatz* voor de politiek blijkt telkens weer een *Ersatz* voor de filosofie, die zich zodoende als dubbel onmachtig laat kennen.

“Laten we proberen communist te zijn zoals Mallarmé”: Badiou en poëzie

De filosofie opereert volgens Badiou dus altijd onder voorwaarden: de vier waarheidsprocedures. In wat hij ‘het tijdperk van de dichters’ (*l'âge des poètes*) noemt⁴ heeft de filosofie zich volgens Badiou verbonden met de poëzie (de poëzie, grofweg, van Holderlin tot Celan). ‘Het tijdperk van de dichters’ is dus niet zozeer onderdeel van de literatuurgeschiedenis, maar een *filosofische categorie*: Badiou verwijst ermee naar de verknoping van filosofie en poëzie waarbij laatstgenoemde de mogelijksvoorwaarde of conditie vormt van de filosofie (zoals in het denken van bijvoorbeeld Nietzsche, Heidegger, Derrida of Lacoue-Labarthe). Dat er dichters zijn die de pose van profetisch denker aannemen, of omgekeerd filosofen die als schrijver poseren, heeft hier voor Badiou niets mee te maken; noch bedoelt Badiou met ‘het tijdperk van de dichters’ dat, nu eindelijk, de poëzie aan het denken is geslagen (en zodoende de hete kastanjes uit het wijsgerige vuur haalt: de poëzie als verwezenlijking van de literatuur, zoals de Duitse Romantici, en in hun voetspoor Nietzsche en Heidegger, het wilden). Zoals we gezien hebben: de kunst denkt altijd, het is aan de filosofie dit denken te denken. Nee, volgens Badiou worden de vragen die de poëzie zich stelt (in de singuliere waarheidsprocedure die geïnitieerd wordt door Rimbaud en Mallarmé) de mogelijksvoorwaarde voor de filosofie. Badiou wijst deze verknoottheid dus niet af, maar zij laat volgens hem vooreerst zien dat de filosofie slechts bestaat bij de gratie van haar voorwaardelijkheid, en dat de notie dat *de* filosofie haar lot verbonden moet weten met *de* poëzie een valse notie is (een toeëigening die zowel de poëzie als artistieke waarheidsprocedure geweld aandoet, als het feitelijke functioneren van de filosofie miskent). Badiou erkent bijvoorbeeld wat hij ‘Heideggers meesterzet’ noemt (De Bloois en Van den Hemel 181): de ‘overhandiging van de filosofie aan de poëzie’, maar uitsluitend in zoverre dit Heidegger in staat heeft gesteld om de moderne poëzie als singuliere waarheidsprocedure te duiden. Echter, Heideggers fatale vergissing – die de fout van Nietzsche herhaalt en die van Derrida of Lacoue-Labarthe aankondigt – is *de poëzie en de filosofie te laten samenvallen*, in plaats van de poëzie te erkennen als voorwaarde voor het wijsgerig denken (waarin de *radicale scheiding* tussen die twee in stand blijft, en waarbij het altijd

een kwestie is van 'een denken te denken', eerder dan de eigen essentie te begrijpen of terug toe te eigenen).

Als er één kunstenaar is onder wiens 'conditie' het denken van Badiou zich geplaatst heeft, is dat de dichter Stéphane Mallarmé. In weerwil van Mallarmé's esoterische imago als *chef d'école* van het symbolisme, presenteert Badiou hem als 'intellectuele revolutionair' (*Théorie du sujet* 84-85). In zijn sleutelwerk *Théorie du sujet*, waarin Badiou na afsluiting van zijn maoïstische periode, een nieuwe filosofie van de radicale emancipatie formuleert, neemt Mallarmé een hoofdrol in. Mehdi Belhaj Kacem werpt zelfs de gedachte op dat Badiou 'het nihilisme van de jaren tachtig' uit zijn denken heeft weten te weren dankzij Mallarmé (Kacem 27-28). Zeker is dat Badiou in *Théorie du sujet* laat zien hoe Mallarmé hem een nieuwe vorm van dialectiek laat denken. In zijn lezing getuigt Mallarmé's poëzie van 'de verdwijnende term': van dat wat zich onttrekt aan de totaliteit van de situatie. Die verdwijnende term is in Mallarmé's ogenschijnlijk hermetische poëzie de revolutionaire massa die allesbepalend is geweest voor de eeuw waarvan hij het einde wil vatten – die van de opstanden van 1830 en 1848 tot aan de Parijse Commune. Mallarmé's poëzie getuigt van het spoor van de massa, maar die is niet het onderwerp van louter melancholische contemplatie: juist omdat de verdwijnende term uitsluitend kenbaar is in zijn effecten kan hij begrepen worden als effectuerende kracht, als dat wat vorm en consistentie gaf aan het nieuwe. Mallarmé maakt van de kunstenaar de hoeder van de verdwijnende term – niet als beheerder van het archief van revolutionaire idealen, het gedicht past ervoor het subject tot (historisch) object te maken, maar door het gedicht als de afwezige oorzaak hiervan te laten functioneren (*Théorie du sujet* 90). De verdwijnende term is als het ware het zwaartepunt van het mechaniek van de gedichten van Mallarmé (*Théorie du sujet* 127). Het objectloze gedicht wisselt dus niets uit, het is de pure breuk met de uitwisselingsfunctie van taal in zoverre het de causaliteit van het gemis toont in haar effecten (*Théorie du sujet* 99). In Mallarmé treft Badiou een 'theorie van het subject aan': van het subject als het effect van een evenement waaraan het consistentie verleent (het subject als 'een onbekende piste die zich opent'). Bijgevolg toont Mallarmé Badiou de mogelijkheid van een hernieuwd dialectisch denken dat de onttrekking ('het gemis') niet langer denkt in negatieve termen. De les van Mallarmé is dat de onttrekking geen ontkenning (negatie) is (*Théorie du sujet* III). Mallarmé's poëzie, in het bijzonder *Un Coup de dés*, illustreert de affirmatieve kracht van een dergelijke dialectiek. In Mallarmé's

gedichten ligt volgens Badiou een ‘nieuw soort afwezigheid’: een vorm van afwezigheid die handelt buiten de representatie om en zo wijst op het reële dat door de representatie buiten beschouwing wordt gelaten (*Théorie du sujet* 123). Ook hier raken de politieke en artistieke dimensie verknoot: “Laten we proberen communist te zijn zoals Mallarmé,” schrijft Badiou in *Théorie du sujet*, door het politieke subject te beschouwen als de constituerende handeling van het reële (*Théorie du sujet* 115). Mallarmé is in Badiou’s lezing dan ook allesbehalve een esoterisch of idealistisch kunstenaar. Mallarmé’s poëzie is precies een denken dat het subject in het spoor van het evenement, de constituerende kracht van het reële wil begrijpen, oftewel voorzien van vormen en denkfiguren.

Badiou zal de les van Mallarmé blijven herhalen in zijn teksten over poëzie. In “Que pense le poème?” poneert Badiou eveneens dat het gedicht “niet communiceert” (214): het hart van de dichterlijke ervaring wordt gevormd door een affirmatie (van een reëel bestaan) *dat nochtans niet het kennen van een object inhoudt*; het gaat om de verschijning van een bestaan dat nochtans geen deel uitmaakt van de orde der dingen. De dichterlijke handeling bij uitstek is die van de onttrekking. Omdat het gedicht geen object veronderstelt, is het, als het ware referentieloos: de opvatting dat de moderne poëzie ‘hermetisch’ is klopt volgens Badiou slechts in zoverre de poëzie louter haar eigen universum, haar autonomie, proclameert (“Que pense le poème?” 219).

De poëzie toont ons zodoende een denken dat niet langer de verhouding tot een object impliceert: het gedicht toont ons hoe de onttrekking te denken in andere termen dan louter negatieve. Het gedicht laat een pure affirmatie van het reële in taal verschijnen, waarvan het bestaansrecht, “of zelfs maar de waarschijnlijkheid” zoals Badiou zegt, nooit verzekerd kan zijn. Het gedicht houdt zich op, als het ware, op de drempel van wat is (“Que pense le poème?” 223). Hiermee zet de poëzie “het lot van de politiek op het spel” (“Que pense le poème?” 221), in de woorden van Badiou. De reden waarom Plato de dichters de deur wijst is wellicht precies omdat de poëzie aantoont dat het radicaal nieuwe altijd kan verschijnen – dat het evenement mogelijk is en van consistente vorm voorzien kan worden. Het is precies die fatale vergissing die Badiou’s inesthetiek probeert te herstellen, en daarmee de kunst haar revolutionaire potentieel, in al haar eigenheid en complexiteit en zonder de pathos van de kunst als politieke interventie, terug te geven.

Een deel van deze tekst werd voorgedragen in Felix Meritis in maart 2012, op uitnodiging van Lisa Doeland.

WORKS CITED

- Badiou, Alain.** “Avant-Gardes.” *Le Siècle*. Paris: Seuil, 2005. Print.
- . “L’âge des poètes.” *Manifeste pour la philosophie*. Paris: Éditions du Seuil, 1989. Print.
- . *Le réveil de l’histoire*. Paris: Nouvelles Éditions Lignes, 2011. Print.
- . *Petit manuel d’inesthétique*, Paris: Éditions du Seuil, 1998. Print.
- . *Théorie du Sujet*. Paris: Éditions du Seuil, 1982. Print.
- . “Que pense le poème?” Ed. Roger Pol-Droit. *L’Art est-il une connaissance?* Paris: Le Monde Éditions, 1993. Print.
- Badiou, Alain en Fabien Tarby.** *La philosophie et l’événement*. Paris: Germina, 2010. Print.

Bloois, Joost de en Ernst van den Hemel, eds. *Alain Badiou. Inesthetiek: filosofie, kunst, politiek*. Amsterdam: Octavo, 2012. Print.

Kacem, Mehdi Belhaj. *Inesthétique et mimesis: Badiou, Lacoue-Labarthe et la question de l’art*. Paris: Nouvelles Éditions Lignes, 2010. Print.

OPEN #23 *Autonomy: New Forms of Freedom and Independence in Art and Culture*. Rotterdam: NAI Publishers, 2012. Print.

Staal, Jonas. “Vrijdenkersruimte vervolgd.” *Joop.nl*. Joop.nl, 15 Sept. 2012. Web. 30 Sept. 2012.

SUMMARY

De Franse filosoof Alain Badiou is een uitgesproken politiek denker. Hij plaatst zijn filosofie onder de conditie van de radicaal-emancipatoire politiek die hij, nog altijd, de naam ‘communisme’ geeft. In zijn essay over Badiou’s kunsttheorie laat Joost de Bloois zien dat vanuit Badiou’s pleidooi voor een nieuw communisme in de kunst de (verborgen) aannames en impasses blootgelegd kunnen worden van het huidige debat over de politieke betekenis van kunst, in het bijzonder de poëzie.

Joost de Bloois is als universitair docent verbonden aan de opleidingen Literatuurwetenschap en Cultural Analysis van de Universiteit van Amsterdam. Hij publiceert over de nexus tussen kunst en politiek. Onlangs verscheen *Alain Badiou, Inesthetiek: filosofie, kunst, politiek* (Amsterdam: Octavo, 2001) dat hij met Ernst van den Hemel redigeerde.